

شکوه صدیقه طاهره علیها السلام در نگاهی به مُصَحَف فاطمه علیها السلام

حجت الاسلام والمسلمین عبدالکریم پاک‌نیا*

مقدمه

دوره بسیار کوتاه عمر شریف حضرت زهرا علیها السلام بعد از رحلت رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله، نقطه عطفی در تاریخ صدر اسلام به شمار می‌رود که برکات فراوانی از وجود مقدس این بانوی بزرگ بر امت اسلام افاضه شده است. شاخص‌ترین این آثار، پدید آمدن کتاب ارزشمند «مصحف حضرت فاطمه علیها السلام» است که افزون بر زمینه‌سازی تحمل بر مصائب و صبر و استقامت آن گرامی در حمایت از جانشین رسول مکرم اسلام صلی الله علیه و آله، یک رخداد مهم غیبی است و از شخصیتی همانند حضرت صدیقه طاهره علیها السلام، بانوی بانوان جهان و پاره‌ای از روح پیامبر صلی الله علیه و آله پدید می‌آید. امام خمینی رحمته الله علیه درباره این مجموعه مهم که از افتخارات مکتب شیعه به شمار می‌آید، فرموده است: «ما مفتخریم که ... صحیفه فاطمیه^۱ که کتاب الهام شده از جانب خداوند تعالی به زهرای مرضیه است، از ماست». ^۲ در این فرصت، در مورد این اثر علمی و فرهنگی و شبّهات مطرح درباره آن، در دو بخش سخن خواهیم گفت.

آشنایی با مصحف فاطمه علیها السلام

کلمه «مُصَحَف» امروزه به معنای «قرآن» به کار می‌رود، اما در لغت به مجموعه برگه‌هایی که میان دو جلد جمع‌آوری شده و مطلق «کتاب» را می‌گویند. ^۳ مصحف فاطمه زهرا علیها السلام نیز از این معنا مستثنی نیست و به مجموعه‌ای گفته می‌شود که توسط جبرئیل امین علیه السلام به فاطمه زهرا علیها السلام

* استاد سطح عالی حوزه علمیه قم و مبلغ نخبه دفتر تبلیغات اسلامی.

۱. منظور از کلمه صحیفه فاطمیه، همان مصحف فاطمه علیها السلام است.

۲. سید روح‌الله موسوی خمینی، وصیت‌نامه سیاسی - الهی امام خمینی رحمته الله علیه، ص ۷.

۳. سید محمدرضا حسینی جلالی، تدوین السنة الشریفه، ص ۷۶.

الهام شده است. امام صادق علیه السلام در معرفی این اثر معنوی و آسمانی فرموده است:

فاطمه علیها السلام پس از رسول خدا صلی الله علیه و آله، هفتاد و پنج روز حیات داشت و بر اثر رحلت پدرش اندوه فراوان بر او وارد شد. جبرئیل - فرشته وحی - پیوسته بر او فرود می آمد و ناگواری ها و اندوه جدایی پدر را به خوبی ها جلوه می داد و به جانش آرامش می بخشید. به او از پدر و جایگاه بلندش در نزد پروردگار خیر می رساند و نیز از حوادث آینده که بعد از فاطمه علیها السلام نسبت به فرزندانش واقع خواهد شد، گزارش می داد. علی علیه السلام تمام آن گزارش ها و اخبار را می نوشت که مجموعه این گزارش ها در مصحف فاطمه علیها السلام قرار داده شد.^۱

آقابزرگ تهرانی در مجموعه ارزشمند الذریعه می نویسد: «مصحف فاطمه علیها السلام، از امانات امامت است که در نزد امام و مولایمان صاحب الزمان علیه السلام موجود است».^۲

برکات مصحف فاطمه زهرا علیها السلام

مصحف حضرت زهرا علیها السلام برکات فراوانی برای امت اسلام داشته است که به برخی از آنان اشاره می شود.

۱. برترین دلیل بر عظمت حضرت زهرا علیها السلام

یکی از فضائل فاطمه زهرا علیها السلام بلکه برترین فضیلت آن گرامی که اهل بیت علیهم السلام نیز بارها آن را مورد توجه و اشاره قرار داده اند و نیز فضیلت و منشأ علم و دلیل امامت برای اهل بیت علیهم السلام، وجود مصحف فاطمه علیها السلام است. بزرگترین فضیلت حضرت زهرا علیها السلام، مکالمه با فرشته وحی و ثمره آن یعنی کتاب مصحف فاطمه علیها السلام است. امام خمینی رحمته الله علیه در این زمینه فرموده است:

من راجع به حضرت صدیقه علیها السلام خودم را قاصر می دانم که ذکری بکنم ... من این شرافت و فضیلت را از همه فضایلی که برای حضرت زهرا علیها السلام ذکر کرده اند - با اینکه آن ها هم فضایل بزرگی است - این فضیلت را من بالاتر از همه می دانم که برای غیر انبیا علیهم السلام آن هم نه همه انبیا، برای طبقه بالای انبیا علیهم السلام و بعضی از اولیایی که در رتبه آن ها هست، برای کس دیگر حاصل نشده و با این تعبیری که مراد شده است جبرئیل در این هفتاد و چند روز، برای هیچ کس تا کنون واقع نشده و این از فضایلی

۱. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۲۴۰.

۲. محمد محسن بن علی منزوی تهرانی (آقابزرگ تهرانی)، الذریعه، ج ۲۱، رقم ۴۲۴۸.

است که از مختصات حضرت صدیقه علیها السلام است.^۱

۲. منبعی برای علم اهل بیت علیهم السلام

مصحف فاطمه علیها السلام، یکی از منابع علم اهل بیت علیهم السلام است که بارها به آن احتجاج کرده و حقانیت بیان خویش را به آن مستند نموده است. استناد مکرر ائمه علیهم السلام به مصحف فاطمه علیها السلام،^۲ از دیگر امتیازات این اثر علمی و الهامی است. کلینی در الکافی چنین نقل کرده است:

أَنَّ الْمَنْصُورَ كَتَبَ يَسْأَلُ فَهَاءَ أَهْلِ الْمَدِينَةِ عَنْ مَسْأَلَةِ الزَّكَاةِ، فَمَا أَجَابَهُ عَنْهَا إِلَّا الْإِمَامُ الصَّادِقُ عليه السلام وَلَمَّا سُئِلَ عَنْ أَيْنَ أَخَذَ هَذَا؟ قَالَ: مِنْ كِتَابِ فَاطِمَةَ عليها السلام؛^۳ مَنْصُورٌ بِهِ فَهَيَّاهُ مَدِينَةَ نَامَهُ نُوْشَتْ وَأَزْ مَسْئَلَهُ أَيْ خَاصٌّ فِي بَابِ زَكَاتٍ پَرَسِيدٌ. بِهْ غَيْرِ أَزْ إِمَامِ صَادِقٍ عليه السلام أَزْ هِيْجْ كَدَامَ پَاسَخِي دَرِيَاْفَتْ نَكْرَد. وَتَمِّي مَنْبَعِ پَاسَخِ رَا أَزْ إِمَامِ صَادِقٍ عليه السلام جَوِيَا شَد، حَضْرَتْ فَرَمُود: «أَزْ مَصْحَفِ فَاطِمَةَ عليها السلام إِيْنِ پَاسَخِ رَا دَادَم».

۳. نشانه امامت

امام رضا علیه السلام در روایتی طولانی، نشانه‌های امام را برشمرده و فرموده است: «وَيَكُونُ عِنْدَهُ مُصْحَفُ فَاطِمَةَ عليها السلام؛^۴ یکی از علامت‌های امام معصوم علیه السلام این است که مصحف فاطمه علیها السلام نزد اوست». بنا بر نقل‌های فراوان، مصحف فاطمه علیها السلام چونان میراثی در نزد امامان شیعه بوده است و آنان در پایان عمرشان، آن را به امام بعدی تحویل می‌دادند.

۴. تجلای محدثه بودن حضرت زهرا علیها السلام

یکی از نام‌های معروف فاطمه زهرا علیها السلام، محدثه است که امام صادق علیه السلام در این باره فرموده است: «إِنَّمَا سُمِّيَتْ فَاطِمَةُ عليها السلام مُحَدَّثَةً لِأَنَّ الْمَلَائِكَةَ كَانَتْ تَهْبِطُ مِنَ السَّمَاءِ فَتُنَادِيهَا كَمَا تُنَادِي مَرْيَمَ بِنْتِ عِمْرَانَ؛^۵ اینکه فاطمه علیها السلام به محدثه نامگذاری شد، چون فرشتگان پیوسته از آسمان

۱. سید روح‌الله موسوی خمینی، صحیفه امام، ج ۲۰، ص ۴.

۲. همانند استناد امام صادق علیه السلام که در حوادث تاریخی را پیشگویی کرده و گفتارش را به مصحف حضرت زهرا علیها السلام مستند دانسته است. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۲۴۰.

۳. سید محسن امین، أعيان الشيعة، ج ۱، ص ۲۴۸؛ محمدجواد مغنیه، الشيعة في الميزان، ص ۶۱؛ جعفر مرتضی عاملی، مأساة الزهراء علیها السلام، ج ۱، ص ۱۱۲.

۴. محمد بن علی صدوق، من لا يحضره الفقيه، ج ۴، ص ۴۱۹.

۵. عبدالله بحرانی، عوالم العلوم و المعارف و الاحوال، ص ۳۶.

فرود می‌آمدند و به فاطمه علیها السلام خیر می‌دادند؛ همان‌طور که به مریم دختر عمران علیها السلام خیر می‌دادند».

سخن گفتن حضرت زهرا علیها السلام با فرشته الهی در ماجرای مصحف، یکی از جلوه‌های محدثه بودن حضرت است.

۵. تصریح به نام ائمه اطهار علیهم السلام

در صحیفه‌ای که قسمتی از مصحف فاطمه زهرا علیها السلام است و توسط جابر بن عبدالله انصاری در اختیار همگان قرار گرفته است، نام‌های مبارک ائمه معصومین علیهم السلام یکی پس از دیگری ذکر شده است. این صحیفه با نقل‌های دیگری نیز رسیده است که در یکی از نقل‌ها افزون بر اسامی ائمه معصومین علیهم السلام، نام مادر هر یک از امامان نیز ذکر شده است.^۱ امروزه بخشی از مصحف فاطمه علیها السلام که در زمان پیامبر صلی الله علیه و آله در اختیار جابر بن عبدالله انصاری قرار گرفته بود، در جوامع حدیثی شیعی در دسترس علاقمندان است. جابر بن عبدالله انصاری لوحی از صحیفه فاطمه علیها السلام را در اختیار داشت و با صحیفه امام باقر علیه السلام مطابقت داد و حضرت آن را تأیید فرمود. حضرت به جابر فرمود: «ای جابر! نگاه کن در نوشته خودت تا من برایت بخوانم». جابر نیز در نوشته خودش نگاه کرد و پیشوای پنجم علیه السلام از روی نوشته‌ای که داشت، خواند تا جایی که این دو نوشته حتی در یک حرف هم با یکدیگر تفاوت نداشتند.^۲

۶. وصیت فاطمه علیها السلام

امام صادق علیه السلام در برابر کسانی که حرف‌هایی بی‌ربط می‌زدند، می‌فرمود: «وَأَلْيُخْرِجُوا مُصْحَفَ فَاطِمَةَ علیها السلام فَإِنَّ فِيهِ وَصِيَّةَ فَاطِمَةَ علیها السلام؛ اگر راست می‌گویند مصحف فاطمه علیها السلام را در بیاورند و نشان دهند؛ مصحفی که در آن وصیت فاطمه علیها السلام موجود است».^۳

۷. پاسخ نیازهای جامعه

از روایات معلوم می‌شود که ائمه معصومین علیهم السلام نیازهای جامعه را از مصحف فاطمه علیها السلام استخراج می‌کردند و در رهبری جامعه از آن بهره می‌بردند. امام صادق علیه السلام در این باره فرموده

۱. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۵۲۷؛ محمد بن محمد مفید، الاختصاص، ص ۲۱۰، عزیرالله عطاردی، مسند فاطمة الزهراء علیها السلام، ص ۲۸۶.

۲. همان.

۳. همان، ص ۲۴۱؛ محمد بن حسن صفار، بصائر الدرجات، ص ۱۷۷.

است: «مصحف فاطمه علیها السلام، نمی‌گویم در آن چیزی از قرآن هست؛ (بلکه) در آن اموری هست که مردم را نیازمند ما می‌کند و ما به کسی نیازی نداریم؛ حتی در آن (مجازات) یک تازیانه و نیم تازیانه و یک چهارم تازیانه و دیه کوچک‌ترین خراش وجود دارد».^۱

شبهات اهل سنت در باره مصحف فاطمه علیها السلام

شبهه اول: شیعیان قرآن دیگری به نام مصحف فاطمه علیها السلام دارند

افرادی همچون «ایجی» در مواقف و «جرجانی» در شرح مواقف و ابوزهره در کتاب امام صادق علیه السلام مدعی شده‌اند که شیعیان به قرآنی منسوب به فاطمه علیها السلام که غیر از قرآن رایج میان مسلمانان است، اعتقاد دارند.^۲

پاسخ: این شبهه ناشی از عدم رجوع به روایات شیعه و عدم دقت در معنای مصحف است. در حقیقت برداشت غرضمندانه از واژه مصحف، بهانه طرح این شبهه شده است. از آنجا که نام کتاب فاطمه علیها السلام، مصحف است و برخی از مسلمانان در صدر اسلام قرآن را مصحف می‌نامیدند، این اشتباه رخ داده است.^۳ در قرآن واژه «صحف» به معنای مطلق نوشته و کتاب آمده است: «وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ؛^۴ آن‌گاه که نامه‌های اعمال منتشر گردد».

افزون بر آن، روایات متعددی درباره این مصحف وجود دارد که این مصحف، قرآن نیست و نه حضرت فاطمه علیها السلام و نه دیگری ادعا نکرده‌اند که این مصحف در برابر قرآن معروف است؛ بلکه این مصحف، کتابی مانند کتاب‌های دیگر است با این تفاوت که در این کتاب مطالبی همانند وصیت فاطمه علیها السلام و علم آنچه که در آینده رخ می‌دهد، وجود دارد.^۵ حضرات معصومین علیهم السلام نیز به شدت وجود هر گونه آیات قرآن در این مصحف را انکار کرده‌اند؛ چنانکه امام صادق علیه السلام فرموده است: «به خدا سوگند! از قرآن شما یک حرف هم در مصحف فاطمه علیها السلام نیست».^۶

بنابراین جنجال بیهوده‌ای که به نام «قرآن شیعه» بر پا کرده‌اند، از کمترین پایه علمی و استدلال

۱. همان، ص ۲۴۰؛ همان، ص ۱۷۰.

۲. سید هاشم معروف الحسنی، سیرة الائمة الاثني عشر علیهم السلام، ج ۱، ص ۹۸ و ۹۹.

۳. مرتضی عسکری، معالم المدرستین، ج ۲، ص ۳۴.

۴. تکویر: ۱۰.

۵. سید جعفر مرتضی عاملی، حقایقی مهم پیرامون قرآن کریم، ص ۱۳۲.

۶. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۲۳۹، ح ۱.

منطقی برخوردار نیست. افزون بر اینکه ائمه اطهار علیهم‌السلام و تمامی علمای شیعه به اتفاق اعلام نموده‌اند: «این کتاب به اعتقاد همه شیعیان از کتاب مقدس قرآن متفاوت است و قرآن دیگری در کنار آن به شمار نمی‌رود».

چون غرض آمد، هنر پوشیده شد صد حجاب از دل به روی دیده شد

شبهه دوم: اعتقاد به مصحف فاطمه علیها‌السلام با اعتقاد به خاتمیت سازگار نیست

اهل سنت اعتقاد به مصحف فاطمه علیها‌السلام را با خاتمیت پیامبر اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و قطع نزول وحی بعد از رحلت آن حضرت، مغایر دانسته‌اند.^۱ برای مثال دکتر ناصر قفاری، از علمای وهابی معاصر مدعی شده است که شیعیان با اعتقاد به آمدن وحی بر اهل بیت علیهم‌السلام «در واقع ادعای نبوت بر امامان خود کرده است... مانند مصحف فاطمه...».^۲

پاسخ: ختم پیامبری به معنای انقطاع نزول فرشته وحی نیست. طبق نص صریح قرآن، هر سال و در شب قدر فرشته وحی نزول می‌یابد: «تَنْزِيلُ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ».^۳ اساساً شیعیان معتقدند الهامی که به معصومین علیهم‌السلام می‌رسد، با وحی قرآنی تفاوت دارد و به معنای نبوت آنان نیست. شیعیان برای تبیین این مفهوم از اصطلاح «مُحَدَّث» برای ائمه علیهم‌السلام و اصطلاح «مُحَدَّثَه» برای حضرت زهرا علیها‌السلام استفاده می‌کنند. در برخی روایات اهل سنت نیز آمده است بعد از پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم، افرادی هستند که با فرشته سخن خواهند گفت؛ همان‌طور که در بنی اسرائیل این‌گونه بود و این افراد از انبیاء نبوده‌اند.^۴

برخی علمای اهل سنت نیز به این شبهه جواب داده‌اند. سید محمود آلوسی، مفسر بزرگ اهل سنت، بعد از نقل روایتی در این باره می‌گوید:

روایات بسیاری وارد شده است که صحابه ملائکه را می‌دیدند و سخن آنان را می‌شنیدند.

برای اثبات آن، این دلیل کافی است که خداوند کریم فرموده است: «إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا

اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي

۱. اسلام وب، «قله أحاديث فاطمة رضي الله عنها»، ۱۵ رجب ۱۴۲۸.

<https://www.islamweb.net/ar/fatwa/97960>

۲. مهدی کیانی، کدامین راه؟، ص ۵.

۳. قدر: ۴.

۴. محمدعلی مهدوی‌راد، پژوهش گونه‌ای در باره مصحف فاطمه علیها‌السلام، ص ۷۹.

شکوه صدیقه طاهره علیها السلام در نگاهی به مُصَحَفِ فاطمه علیها السلام ■ ۳۵

كُنْتُمْ تُوعَدُونَ؛^۱ بی تردید کسانی که گفتند پروردگار ما خداست، سپس [در میدان عمل بر این حقیقت] استقامت ورزیدند، فرشتگان بر آنان نازل می‌شوند [و می‌گویند]: [مترسید و اندوهگین نباشید. شما را به بهشتی که وعده داده شده‌اید، بشارت باد]. این آیه ثابت می‌کند که ملائکه بر غیر انبیا در دنیا نازل می‌شوند و با آن‌ها سخن می‌گویند و کسی هم نگفته است که این سخن گفتن مستلزم نبوت است.^۲

مطمئناً فرشتگان الهی با کسی جز انبیای الهی گفتگو داشتند که چهار بانوی بزرگ در تاریخ انبیا، از شاخص‌ترین آن‌ها هستند و قرآن کریم و روایات اهل بیت علیهم السلام از مکالمات‌شان خبر داده است: مریم علیها السلام مادر حضرت عیسی علیه السلام، همسر عمران علیه السلام مادر حضرت موسی علیه السلام، ساره علیها السلام مادر حضرت اسحاق و یعقوب علیه السلام و فاطمه زهرا علیها السلام دختر پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله.^۳

فهرست منابع

کتاب

۱. ابن شهر آشوب، محمد بن علی، مناقب آل ابیطالب علیهم السلام، قم: نشر علامه، ۱۳۷۹ق.
۲. امین، سید محسن، أعيان الشيعة، بیروت: دارالتعارف للمطبوعات، ۱۴۰۳ق.
۳. آلوسی بغدادی، محمود بن عبدالله، روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم، بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۵ق.
۴. بحرانی، عبدالله، عوالم العلوم و المعارف و الاحوال، چاپ اول، قم: تحقیق و نشر مدرسه امام مهدی علیه السلام، ۱۳۶۵ش.
۵. حسینی جلالی، سید محمدرضا، تدوین السنة الشریفه، قم: مؤسسه بوستان کتاب، ۱۳۸۹ش.
۶. صدوق، محمد بن علی، من لا یحضره الفقیه، بیروت: مؤسسه الاعلمی، ۱۴۱۳ق.
۷. صفار قمی، محمد بن حسن، بصائر الدرجات، قم: مکتبه آیه الله المرعشی النجفی، ۱۴۰۴ق.

۱. فصلت: ۳۰.

۲. محمود بن عبدالله آلوسی بغدادی، روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم، ج ۲۲، ص ۴۰.

۳. «مریم علیها السلام و لم تكن نبیة و كانت محدثة، و أم موسی و لم تكن نبیة و كانت محدثة، و سارة و قد عاينت الملائكة فیبشروها بإسحاق و من وراء إسحاق یعقوب و لم تكن نبیة، و فاطمة علیها السلام كانت محدثة و لم تكن نبیة». محمد بن علی ابن شهر آشوب، مناقب آل ابیطالب علیهم السلام، ج ۳، ص ۱۱۵.

۸. عاملی، جعفر مرتضی، حقایق مهم پیرامون قرآن کریم، قم: دفتر نشر اسلامی، [بی تا].
۹. _____، ماساه الزهر عليها السلام، بیروت: دارالسیرة، ۱۴۱۸ ق.
۱۰. عسکری، مرتضی، معالم المدرستین، تهران: مجمع علمی اسلامی، ۱۴۱۳ ق.
۱۱. عطاردی، عزیزالله، مسند فاطمة الزهراء عليها السلام، قم: نشر انصاریان، ۱۳۸۶ ش.
۱۲. کیانی، مهدی، کدامین راه؟، قم: نشر معصومین عليهم السلام، ۱۳۸۵ ش.
۱۳. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۵ ش.
۱۴. مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، بیروت: مؤسسه الوفا، ۱۴۰۳ ق.
۱۵. معروف الحسنی، سید هاشم، سیره الائمة الاثنی عشر عليهم السلام، قم: دارالکتب الاسلامی، ۱۴۳۳ ق.
۱۶. مغنیه محمد جواد، الشیعة فی المیزان، قم: دارالکتب الاسلامی، ۱۳۸۶ ش.
۱۷. مفید، محمد بن محمد، الاختصاص، قم: المؤتمر العالمی لالفیه الشیخ المفید، ۱۴۱۳ ق.
۱۸. موسوی خمینی، سید روح الله، صحیفه امام، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمته الله علیه، ۱۳۸۹ ش.
۱۹. _____، وصیت نامه، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمته الله علیه، ۱۳۸۷ ش.
۲۰. مهدوی راد، محمدعلی، پژوهش گونه ای درباره مصحف فاطمه عليها السلام، قم: نشر مشعر، ۱۳۹۱ ش.

سایتها

۱. اسلام وب، «قله احادیث فاطمه رضی الله عنها»، ۱۵ رجب ۱۴۲۸